

11. Тлумачальны слоўнік беларускай літаратурнай мовы / пад рэд. М. Р. Судніка, М. Н. Крыўко. – 2-е выд. – Мінск : БелЭн, 1999. – 784 с.

12. Улуханов, И. С. Словообразовательная семантика в русском языке и принципы ее описания / И. С. Улуханов. – 4-е изд. – М. : Изд-во ЛКИ, 2007. – 256 с.

13. Шуба, П. П. Сучасная беларуская мова: Марфаналогія. Марфалогія : вучэб. дапам. для студэнтаў філал. фак. ун-таў / П. П. Шуба. – Мінск : Універсітэцкае, 1987. – 334 с.

К.І. Субота

Мінск, Міжнародны дзяржаўны экалагічны інстытут імя А.Д. Сахарова
Беларускага дзяржаўнага ўніверсітэта

ФУНКЦЫЯНАВАННЕ СЕГМЕНТАВАННЫХ СТРУКТУР У СІНТАКСІЧНЫХ СІСТЭМАХ БЕЛАРУСКАЙ І АНГЛІЙСКОЙ МОЎ

Даследаванне сінтаксічнай арганізацыі мовы з'яўляецца актуальным напрамкам у сучасным мовазнаўстве. Сінтаксічныя структуры вуснага маўлення паступова пранікаюць у літаратурную мову што сведчыць пра актуальныя і дынамічныя працэсы ў беларускім сінтаксісе. Аднак сінтаксічныя змены падобнага характару назіраюцца нават і ў такіх няблізкароднасных мовах, як у англійскай і беларускай.

На новым этапе развіцця сінтаксісу пісьмовай мовы праяўляецца ўстойлівая тэндэнцыя да аналітызму, паслаблення сінтаксічных сувязей, што было выклікана такімі сацыяльнымі прычынамі, як пашырэнне сродкаў масавай камунікацыі, змена кола носьбітаў мовы, развіццё навукі і тэхнікі і міжнародныя кантакты.

Змена адзінага разгорнутага выказвання з паслядоўнай сінтаксічнай сувяззю і ярка выражанымі падпарадкавальнымі адносінамі на расчлянёныя выказванні, без вербальнага праяўлення сінтаксічнай сувязі сведчыць пра наяўнасць актыўных працэсаў у сучасным сінтаксісе мовы.

Пра збліжэнне вуснай мовы з пісьмовай, уздзеянне камунікатыўнага асяроддзя на літаратурную мову сведчыць такая сінтаксічная з'ява, як сегментацыя. Наяўнасць сегментаваных канструкцый дазваляе казаць пра дынаміку ў сінтаксісе такіх няблізкароднасных моў, як беларускай і англійскай. Аналітычнасць англійскай мовы абумоўлівае спецыфіку яе функцыянавання ў параўнанні з сінтэтычнай беларускай мовай. Аднак, ва ўмовах глабалізацыі, пашырэння міжнародных кантактаў, збліжэння вуснай і пісьмовай моў актуалізацыя сінтаксічных структур становіцца ўсё больш частай у англійскай літаратурнай мове.

Сегментаваныя канструкцыі з'яўляюцца не толькі сінтаксічным сродкам, але і інтанацыйным прыёмам, які ўсё часцей сустракаецца ў мастацкіх творах і служыць для выдзялення пэўнай часткі тэксту і надання яму эмацыянальнай афарбоўкі. Менавіта гэта сінтаксічная з'ява з'яўляецца прычынай выкарыстання ізаляваных сегментаваных намінатываў у англійскай літаратурнай мове, якія могуць знаходзіцца ў прэпазіцыі і постпазіцыі. Напрыклад: *A mother! A curiously intense expression came into his eyes, a sadness or longing* (D. Setterfield); *Lung*

cancer. No big surprise. I started when I was eleven, and smoked right up to the day I got the diagnosis (St. King). Як бачна з прыкладаў, сегментаваныя намінатывы не валодаюць прыкметамі сказа, бо не выконваюць ніякай камунікатыўнай функцыі без дадатковай інфармацыі. Падобныя сінтаксічныя структуры можна назіраць і ў беларускай мове: *Дзіўны дакумент. Лісток з вучнёўскага сшытка ў касую лінейку* (І. Шамякін); *Нёман. Гаючая, родная прыгажосць. Успамінаецца той час, калі яна, гэтая прыгажосць, адчувалася і паколалася, патрэсканымі нагамі* (Я. Брыль). Прыклады сведчаць пра расчлянёнасць сінтаксічных моўных структур, аднак паведамленне становіцца больш эмацыянальна насычаным і захоўвае сваю інфармацыйную значнасць.

Сегментаваныя канструкцыі намінатыўнага характару могуць знаходзіцца ў прэпазіцыі і постпазіцыі. Галоўная функцыя прэпазіцыйных намінатываў – прадставіць тэму выказвання і падрыхтаваць чытача да далейшага ўспрымання інфармацыі: *The truth. If I die, the truth will be lost forever* (G. Brown); *Mad money. In case you want to buy a souvenir, or something. Go on and take it* (St. King). Як бачна з прыкладаў, пры наяўнасці прэпазіцыйнага сегмента значнасць выказвання ўзрастае, а экспрэсія выконвае ключавую ролю.

Прэпазіцыйныя намінатывы з’яўляюцца не толькі актуалізаванымі канструкцыямі, але таксама маюць пэўную эмацыянальную і інтанацыйную афарбоўку, што на пісьме адлюстроўваецца графічна: *D. Maudsley! His wife died (nothing more sinister than the flu, I did check), and within days of the funeral he was on the boat; Progress? It was not what they had hoped at the outset* (D. Setterfield). Як бачым з прадстаўленых прыкладаў, сегментаваныя назоўнікі ў прэпазіцыі на пісьме аддзяляюцца ад асноўнай часткі тэксту пры дапамозе пытальных і клічных знакаў, што робіць мастацкі тэкст набліжаным да гутарковай мовы.

У беларускай літаратурнай мове пунктуацыйнае афармленне з’яўляецца больш разнастайным і агульнаўжывальным, што сведчыць пра актывізацыю расчлянёных канструкцый і дынамічную рытмізацыю пісьмовай мовы ў цэлым: *Людзі! Вунь у нас ... колькі іх перабыло, старшынь. А можа адзін толькі чэсны чалавек быў* (І. Шамякін); *А дошка? Прыбіць дошку, і як быццам усю справу зрабілі. А дошка – сёння яна ёсць, заўтра няма, буры, Ванюха!* (У. Караткевіч); *А сэрца?! Дзе тваё сэрца?! Радасць у чалавека была!!! Яна ж без яе ўсё жыццё сваё!!!* (А. Дударэў); *Музыка, горад!.. Мы на яго глядзім кожны дзень* (А. Дзялендзік).

Як паказала даследаванне, пунктуацыйнае афармленне сегментаваных канструкцый у беларускай мове з’яўляецца больш разнастайным, што сведчыць пра актывізацыю экспрэсіўных канструкцый, дынаміку і актуалізацыю сінтаксічных структур у беларускай літаратурнай мове.

Намінатыўныя сегментаваныя назоўнікі, якія знаходзяцца ў постпазіцыі, валодаюць больш шырокімі эмацыянальнымі і семантычнымі асаблівасцямі: *At the end of the tunnel was light. The sky; The doctor looked at first surprised, then his eyes turned misty. Original research!* (D. Setterfield). Падобныя прыклады постпазітываў можна сустрэць і ў беларускіх мастацкіх творах: *Не вялікая пані.*

Як яна, так і да яе. Мы тут усе на “ты”. **Адна сям’я** (І. Шамякін); *А грошы ў яго павінны быць.* **Кулак добры** (І. Бутрамееў).

Функцыі намінацыяў у постпазіцыі шырэйшыя ў параўнанні з прэпазітывамі. Постпазітывы з’яўляюцца ў першую чаргу экспрэсіўнымі канструкцыямі, якія ўжываюцца ў мастацкім тэксце для таго, каб звярнуць увагу адрасата на пэўны фрагмент выказвання або тэксту. Сегментаваныя канструкцыі ў беларускай літаратурнай мове маюць больш шырокія функцыянальныя магчымасці ў параўнанні з англійскімі літаратурнымі тэкстамі. Часцей за іншыя ў беларускай мастацкай літаратуры сустракаюцца постпазітывы са значэннем ацэнкі: *Зайздросчу гэтаму чалавеку.* **Волат**; *Адны жанчыны цікавілі. Гэта шакіравала маці. Як ёй хацелася, каб Барыс ажаніўся! Працаўніца зводніцтва, яна ператварылася ў сваху, сама знаёміла сына то з адной, то з другой дзяўчынай.* **Наіўная жанчына** (І. Шамякін). Акрамя таго, у мастацкіх творах часта выкарыстоўваюцца постпазітывы, якія выконваюць экспрэсіўную функцыю, апісваюць уражанні і адчуванні: *Кнігу тую я знайшоў у Альшанах на гары ў хаце такога дзеда, Мультана. Вартаўнік пры замку і, галоўнае, пры касцёле. Надзвычай цікавы тып. Сагнуты, як мядзведзь.* **Паляўнічы крыху. Філосаф** (У. Караткевіч).

Такім чынам, постпазіцыйныя сегментаваныя канструкцыі больш цесна звязаны з папярэднім паведамленнем, дзе функцыянаванне абумоўлена толькі ў складзе сінтаксічнага цэлага (сумесна з папярэднім выказваннем) і сведчыць пра звышфразавы характар канструкцыі.

Даволі частая з’ява – гэта так званая кальцавая канструкцыя, дзе назоўны тэмы можа знаходзіцца адначасова ў прэпазіцыі і постпазіцыі: *A sin. She had given her attention elsewhere. Determined, foraging attention to something other than the child.* **A sin** (А. Munro). У беларускіх мастацкіх творах кальцавыя сегментаваныя канструкцыі таксама выкарыстоўваюцца ў пісьмовай мове: **Позны вечар...** *Прыціхла ў цямноце жыта і пыльны шлях.* **Позны вечар** (М. Гарэцкі). Аднак наша даследаванне паказала, што дадзеныя сінтаксічныя структурыносяць аказіянальны характар і не выкарыстоўваюцца ў літаратурнай мове сістэмна. Галоўная мэта ўжывання такога роду намінацыяў – гэта эмацыйная афарбоўка выказвання, якая ажыццяўляецца праз паўтор назоўніка.

Такім чынам, наяўнасць сегментаваных структур у такіх няблізкароднасных мовах, як беларуская і англійская, сведчыць пра глабалізацыю сучаснага грамадства. На новым этапе развіцця сінтаксісу пісьмовай мовы выяўляецца тэндэнцыя да паслаблення сінтаксічных сувязей, набліжэнне вуснай мовы да пісьмовай, што, у сваю чаргу, суправаджаецца сістэмным ужываннем намінацыйных сегментаваных канструкцый. Як паказала наша даследаванне, функцыі намінацыяў у беларускіх мастацкіх творах больш шырокія ў параўнанні з англійскай. Аднак выкарыстанне сегментаваных канструкцый у англійскіх мастацкіх тэкстах з’яўляецца сістэматычным, што сведчыць пра наяўнасць структурна-сінтаксічных мадыфікацый і іх функцыянаванне ў мове.

Спіс выкарыстанай літаратуры

1. Акімова, Г. Н. Новое в синтаксисе современного русского языка : учеб. пособие / Г. Н. Акімова. – М. : Высш. шк., 1990. – 168 с.

2. Бурак, Л. І. Актыўныя працэсы ў сінтаксісе сучаснай беларускай мовы / Л. І. Бурак // Беларус. мова і літ. у школе. – 1990. – № 3. – С. 56.

3. Пан, Г. В. Языковая экономия и коммуникативная насыщенность текстов : автореф. дис. ... канд. филол. наук : 10.02.20 / Г. В. Пан. – Л., 1977. – 16 с.

4. Харитонова, Е. В. Динамика структуры синтаксиса современного русского языка: тенденции к экономичности и дистинктности (на материале современной прессы) : дис. ... канд. филол. наук : 10.02.01 / Е. В. Харитонова. – Волгоград, 2014. – 266 л.

А.М. Сяргеева

Мінск, Інстытут мовазнаўства імя Якуба Коласа

АДВЕРБІЯЛЬНЫЯ ЗАПАЗЫЧАННІ Ў СУЧАСНАЙ БЕЛАРУСКАЙ МОВЕ

Запазычанні садзейнічаюць узбагачэнню і ўдасканалванню лексічнай сістэмы мовы. Запазычаных прыслоўяў у беларускай мове няшмат, аднак на сучасным этапе іх колькасць павялічваецца. П.П. Дуба у працы “Прыслоўе ў беларускай мове” адзначаў, што “запазычанымі трэба лічыць толькі тыя прыслоўі, якія перанесены ў беларускую мову з заапаннем марфалагічнай формы (словаўтваральнага аблічча), уласцівай гэтым словам у той мове, адкуль яны запазычаны. Такія ж прыслоўі, якія ўтварыліся ад запазычаных прыметнікаў, ...безумоўна, нельга лічыць запазычанымі” [2, с. 183].

Найбольшая колькасць запазычанняў сярод адвербаў – гэта музычныя тэрміны (найменні музычных тэмпаў, спосабаў і стыляў выканання), якія прыйшлі з італьянскай мовы (а таксама і праз рускую мову): *адажыя* [іт. *adagio*] – ‘ціха, павольна’ (аб тэмпе выканання музычнага твора); *алегра* [іт. *allegro*] – ‘хутка, аж ўлеца’ (пра тэмп выканання музычнага твора); *алегрэта* [іт. *allegretto*] – ‘у тэмпе менш хуткім, чым алегра’; *андантэ* [іт. *andante*] – ‘сярэдне-павольна, плаўна’ (пра тэмп выканання музычнага твора); *анданціна* [іт. *andantino*] – ‘вельмі хутчэй, чым андантэ’; *арпеджыя* [іт. *arpeggio*] – ‘спосаб выканання акордаў, пры якім тоны, што іх складаюць, бяруцца не адначасова, а па чарзе, звычайна ад ніжняга да верхняга’; *кантабіле* [іт. *cantabile*] – ‘пявуча’ (для абзначэння характару выканання музычных твораў); *крэшэнда* [іт. *crescendo*] – ‘усё мацней, з паступовым нарастаннем сілы музычнага гуку’; *легата* [іт. *legato*] – ‘звязна, не адрываючы адной ноты ад другой’; *мадэрата* [іт. *moderato*] – ‘мерна, не спяшаючыся’ (пра тэмп выканання музычнага твора); *піяна* [іт. *piano*] – ‘ціха, не моцна’; *піянісіма* [іт. *pianissimo*] – ‘вельмі ціха, цішэй, чым піяна’; *сола* [іт. *solo*] – ‘асобна ад другіх’ (пра выкананне музычных твораў, танцаў); *сфарцанда* [іт. *sforzando*] – ‘робячы рэзкі націск на ноце, акордзе; з сілай вылучаючы асобны гук, акорд’; *фортэ* [іт. *forte*] – ‘моцна, громка, на поўную сілу гуку’ (пра музычнае, вакальнае выкананне, процілеглае піяна); *фартысіма* [іт. *fortissimo*] – ‘мацней, чым фортэ’ (“Тлумачальны слоўнік беларускай мовы” у 5 т. (1977–1984), далей – ТСБМ). Адзначым, што паметна спецыяльны тэрмін у ТСБМ пададзена непаслядоўна: толькі пры словах